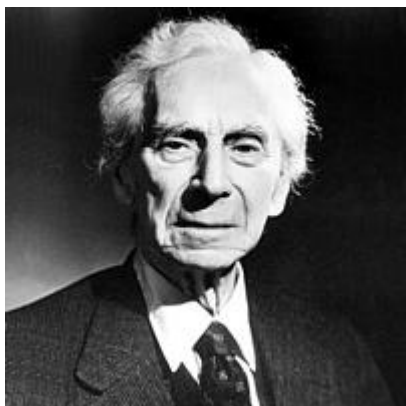

Γιατί δεν είμαι χριστιανός (Μπέρτραντ Ράσελ)

Εισαγωγή

Το θέμα για το οποίο θα σας μιλήσω, είναι το «Γιατί δεν είμαι χριστιανός». Ίσως θα ήταν καλό, πρώτα απ' όλα να προσπαθήσω να ξεκαθαρίσω τι εννοεί κανείς με τη λέξη «χριστιανός». Χρησιμοποιείται στις μέρες μας με ένα ευρύ νόημα από πολλούς ανθρώπους. Μερικοί άνθρωποι δεν εννοούν τίποτα περισσότερο με αυτή από ένα πρόσωπο που προσπαθεί να ζήσει μια καλή ζωή. Υπό

αυτή την άποψη θα πρέπει να υπάρχουν χριστιανοί σε όλες τις σέκτες και τα δόγματα· όμως δεν πιστεύω ότι αυτό είναι το πραγματικό νόημα της λέξης, διότι θα προϋπέθετε όλους τους ανθρώπους που δεν είναι χριστιανοί -όλους τους βουδιστές, κομφουκιανούς, μωαμεθανούς κ.λπ.- να μη ζουν μια καλή ζωή.

Δεν εννοώ ως χριστιανό κάθε άνθρωπο που προσπαθεί να ζήσει μια αξιοσέβαστη ζωή σύμφωνα με τα φώτα του. Νομίζω ότι πρέπει να έχεις μια ορισμένη ποσότητα καθορισμένης πίστεως πριν να έχεις το δικαίωμα να αποκαλείς τον εαυτό σου χριστιανό. Η λέξη δεν έχει ένα τόσο καθαρόαιμο νόημα όπως είχε τον καιρό του Αγίου Αυγουστίνου και του Αγίου Θωμά του Ακινάτη. Σε εκείνες τις μέρες, αν ένας άνθρωπος έλεγε πως ήταν χριστιανός, όλοι καταλάβαιναν τι εννοούσε. Αποδεχόσουν μια σειρά από δόγματα που ήταν διατυπωμένα με μεγάλη ακρίβεια, και κάθε μία συλλαβή αυτών των δογμάτων την πίστευες με όλη τη δύναμη των πεποιθήσεών σου.

Τί είναι ένας χριστιανός;

Στις μέρες δεν είναι ακριβώς αυτό. Πρέπει να γίνουμε λίγο περισσότερο γενικόλογoi για το νόημα του Χριστιανισμού. Σκέφτομαι, πάντως, ότι υπάρχουν δύο διαφορετικά στοιχεία που είναι αρκετά θεμελιώδη για κάθε ένα που αποκαλεί τον εαυτό του χριστιανό. Το πρώτο είναι δογματικής φύσης -και για να το κατονομάσουμε θα πούμε ότι πρέπει να πιστεύεις στον Θεό και την αθανασία. Αν δεν πιστεύεις σε αυτά τα δύο πράγματα, δεν νομίζω ότι μπορείς ουσιαστικά να καλείς τον εαυτό σου χριστιανό. Μετά, και κατόπιν τούτου, όπως απαιτεί και η ονομασία, πρέπει να έχεις μια κάποιου είδους πίστη στον Χριστό. Οι μωαμεθανοί,

για παράδειγμα, το ίδιο πιστεύουν στον Θεό και την αθανασία, αλλά δεν καλούν τους εαυτούς τους χριστιανούς. Νομίζω πως πρέπει να έχεις τουλάχιστον την πίστη ότι ο Χριστός ήταν, αν όχι Θεός, τουλάχιστον ο καλύτερος κι ο σοφότερος άνθρωπος. Αν δεν πιστεύεις αυτά τα ελάχιστα για τον Χριστό, δεν νομίζω ότι έχεις κάποιο δικαίωμα να αποκαλείς τον εαυτό σου χριστιανό. Φυσικά, υπάρχει και ένα άλλο νόημα που βρίσκει κανείς στον Αλμανάκ του Γουάιτίκερ και σε γεωγραφικά βιβλία, όπου ο πληθυσμός του κόσμου διαιρείται σε χριστιανούς, μωαμεθανούς, βουδιστές, λάτρεις φετίχ, κ.ο.κ. μα με αυτή τη λογική είμαστε όλοι χριστιανοί. Τα γεωγραφικά βιβλία μάς καταμετρούν όλους, αλλά αυτή είναι μια γεωγραφική αντίληψη, την οποία θαρρώ ότι μπορούμε να παραβλέψουμε. Εκ τούτων, εξηγώντας σας το γιατί δεν είμαι χριστιανός, θα πρέπει να δηλώσω δύο διαφορετικά πράγματα: Πρώτον, γιατί δεν πιστεύω στον Θεό και την αθανασία· και δεύτερον, γιατί δεν πιστεύω ότι ο Χριστός ήταν ο καλύτερος και ο σοφότερος άνθρωπος, αν και του αποδίδω ένα μεγάλο βαθμό ηθικής καλοσύνης.

Όμως για τις επιτυχείς προσπάθειες των απίστων του παρελθόντος, δεν μπορώ να λάβω ένα τόσο ελαστικό ορισμό του Χριστιανισμού ως αυτόν. Όπως είπα πιο πριν, στις παλιές ημέρες είχε ένα πιο καθαρόαιμο νόημα. Για παράδειγμα, συμπεριέλαβε την πίστη στην Κόλαση. Η πίστη στην αιώνια Κόλαση του πυρός ήταν μια βασική χριστιανική πίστη μέχρι πρόσφατα. Σε αυτήν τη χώρα, όπως γνωρίζετε, σταμάτησε να είναι μια βασική πίστη εξαιτίας της αποφάσεως του συμβουλίου του Privity, και από αυτή την απόφαση διαφώνησαν οι αρχιεπίσκοποι του Καρτέρμπουρι και της Υόρκης· όμως σ' αυτή τη χώρα η θρησκεία μας καθορίζεται από κοινοβουλευτική πράξη, ως εκ τούτου, το συμβούλιο του Privity μπόρεσε και ξεπέρασε τις προσευχές τους κι η Κόλαση δεν ήταν πλέον απαραίτητη για έναν χριστιανό. Κατά συνέπεια, δεν θα επιμείνω στο ότι ένας χριστιανός πρέπει να πιστεύει στην Κόλαση.

Η ύπαρξη του Θεού

Το ερώτημα της ύπαρξης του Θεού, είναι ένα μεγάλο και σοβαρό ερώτημα, κι αν δοκιμάσω να το αντιμετωπίσω με κάποιο κατάλληλο τρόπο θα πρέπει να σας κρατήσω εδώ μέχρι την έλευση της βασιλείας (σ.σ.: του Θεού), γι' αυτό θα πρέπει να με συγχωρέσετε αν το αντιμετωπίσω με έναν μάλλον περιληπτικό τρόπο. Γνωρίζετε, ασφαλώς, ότι η Καθολική Εκκλησία το έθεσε επί τάπητος ως ένα δόγμα όπου η ύπαρξη του Θεού μπορεί να αποδειχθεί από την αναίτια αιτία. Αυτό είναι ένα κάπως σοβαρό δόγμα, αλλά είναι ένα από τα δόγματά τους. Έπρεπε να το εισάγουν, γιατί κάποια στιγμή οι ελευθερόφρονες απέκτησαν τη συνήθεια να λένε

ότι υπάρχουν αυτά και εκείνα τα ζητήματα που η κοινή λογική μπορεί να σηκώσει ενάντια στην ύπαρξη του Θεού, αλλά βέβαια γνώριζαν ως ζήτημα της πίστης ότι ο Θεός υπάρχει. Τα επιχειρήματα και οι αιτίες τέθηκαν σε μεγάλη κλίμακα, κι η Καθολική Εκκλησία ένιωσε ότι έπρεπε αυτό να σταματήσει. Εκ τούτου το έθεσαν κάτω, πως η ύπαρξη του Θεού μπορεί να αποδειχθεί από την αναίτια αιτία, και συνέθεσαν ότι θα μπορούσαν να θεωρηθούν επιχειρήματα περί της αποδείξεώς της. Υπάρχουν, φυσικά, μια σειρά από αυτά, αλλά θα λάβω υπ' όψιν μου λίγα.

Το επιχείρημα της πρώτης αιτίας

Ίσως το πιο απλό και πιο εύκολο να εννοηθεί είναι το επιχείρημα της πρώτης αιτίας. Θεωρείται ότι καθετί που βλέπουμε σ' αυτόν τον κόσμο έχει μιαν αιτία, κι όσο προχωράμε προς τα πίσω στην αλυσίδα των αιτιών όλο και περισσότερο, πρέπει να φτάσουμε σε κάποιο πρώτο αίτιο, και σ' αυτό το πρώτο αίτιο αποδίδουμε το όνομα του Θεού. Αυτό το επιχείρημα, υποθέτω, δεν έχει πολύ βαρύτητα στις μέρες μας, επειδή, κατ' αρχάς, δεν είναι ότι ακριβώς ήταν άλλοτε. Οι φιλόσοφοι κι οι άνθρωποι της επιστήμης χρησιμοποιούσαν το αίτιο αλλά δεν έχει σήμερα τίποτα από τη ζωτικότητα που είχε άλλοτε· μα εκτός από αυτό, μπορείς να δεις πως το επιχείρημα ότι πρέπει να υπάρχει κάποιο πρώτο αίτιο είναι ένα επιχείρημα που δεν έχει αξία. Ίσως πρέπει να πω ότι, όταν ήμουν νέος, και σκεφτόμουν αυτές τις ερωτήσεις σοβαρά στο μυαλό μου, εγώ ο ίδιος για πολύ καιρό δεχόμουν αυτό το επιχείρημα της πρώτης αιτίας, μέχρι που μιαν ημέρα, στην ηλικία των δεκαοκτώ, διάβασα την αυτοβιογραφία του Τζον Στιούαρτ Μιλ κι εκεί βρήκα αυτή την πρόταση: *«Ο πατέρας μου με έμαθε ότι η ερώτηση, ποιός με έφτιαξε, δεν μπορεί να απαντηθεί, επειδή αμέσως επιφέρει την ακόλουθη ερώτηση: Ποιός έφτιαξε τον Θεό;»*. Αυτή η απλή πρόταση μου έδειξε, όπως ακόμη σκέφτομαι, το σφάλμα στο επιχείρημα του πρώτου αιτίου. Αν καθετί πρέπει να έχει μιαν αιτία, τότε κι ο Θεός πρέπει να έχει μιαν αιτία. Αν μπορεί να υπάρχει κάτι χωρίς καμιά αιτία, θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ο κόσμος-Θεός, έτσι δεν μπορεί να υπάρχει καμιά αξία σ' αυτό το επιχείρημα. Είναι ακριβώς της ίδιας φύσης με την προοπτική των ινδουιστών, ότι ο κόσμος στηρίζονταν πάνω σ' έναν ελέφαντα, κι ότι ο ελέφαντας στηρίζονταν πάνω σε μια χελώνα· κι όταν ρώτησαν: *«Και η χελώνα; (πού στηρίζονταν;)»*, ο Ινδός απάντησε: *«Ας αλλάξουμε θέμα»*. Πράγματι το επιχείρημα της πρώτης αιτίας δεν είναι καλύτερο από αυτό. Δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο κόσμος είχε μιαν απαρχή. Η ιδέα ότι τα πράγματα θα πρέπει να έχουν μιαν απαρχή οφείλεται στην έλλειψη της φαντασίας μας. Εκ τούτου, ίσως, δεν χρειάζεται να χάσω άλλο χρόνο πάνω στο επιχείρημα της πρώτης αιτίας.

Το επιχείρημα του φυσικού νόμου

Μετά υπάρχει ένα πολύ κοινό επιχείρημα εκ του φυσικού νόμου. Αυτό ήταν ένα αγαπημένο επιχείρημα κατά τη διάρκεια του δέκατου όγδοου αιώνα, ιδίως κάτω από την επίδραση του σερ Ισαάκ Νιούτον και της κοσμογονίας του. Οι άνθρωποι παρατηρούσαν τους πλανήτες που περιστρέφονταν γύρω από τον ήλιο σύμφωνα με το νόμο της βαρύτητας, και πίστευαν ότι ο Θεός είχε δώσει μια διαταγή σ' αυτούς τους πλανήτες ώστε να κινούνται σύμφωνα με κάποιον τρόπο. Κι αυτός ήταν ο λόγος που αυτό γίνονταν. Αυτή ήταν, φυσικά, μια συμφέρουσα κι απλή εξήγηση που τους έσωζε από το πρόβλημα της περαιτέρω εξέτασης για την ερμηνεία του νόμου της βαρύτητας. Σήμερα εξηγούμε τον νόμο της βαρύτητας με κάποιο σύνθετο τρόπο που εισήγαγε ο Αϊνστάιν. Δεν διατίθεμαι να σας δώσω διάλεξη για τον νόμο της βαρύτητας, όπως ερμηνεύτηκε από τον Αϊνστάιν, διότι αυτό ξανά θα μας έπαιρνε κάποιο χρόνο· από κάθε άποψη, δεν έχουμε πλέον το είδος του φυσικού νόμου που είχαμε στο Νευτώνειο Σύστημα, όπου, για κάποιο λόγο που κανένας δεν μπορούσε να καταλάβει, η φύση συμπεριφέρονταν κατά κάποιον ομοιόμορφο τρόπο.

Τώρα ανακαλύπτουμε πως πολλά πράγματα που πιστεύαμε ότι ήταν φυσικοί νόμοι είναι στην πραγματικότητα ανθρώπινες συμβάσεις. Γνωρίζετε πως ακόμη και στο πιο απόμακρο βάθος του αστρικού διαστήματος χρειάζονται τρία πόδια για να συμπληρωθεί μια γιάρδα μήκους. Αυτό είναι, χωρίς αμφιβολία, ένα αξιοσημείωτο γεγονός, αλλά πολύ δύσκολα θα το βάπτιζες φυσικό νόμο. Και πολλά πράγματα που θεωρήθηκαν φυσικοί νόμοι είναι στην πραγματικότητα τέτοιου είδους. Από την άλλη μεριά, εκεί που μπορείς να βρεις τη γνώση για το τι κάνουν πραγματικά τα άτομα, θα δεις ότι υπόκεινται λιγότερο στους νόμους, από όσο οι άνθρωποι νόμιζαν, κι ότι οι νόμοι στους οποίους θα φτάσεις είναι στατιστικές πιθανότητες οι οποίες προκύπτουν τυχαία.

Υπάρχει, όπως όλοι γνωρίζουμε, ένας νόμος σύμφωνα με τον οποίο σαν πετάξεις μια ζαριά θα πετύχεις εξάρες μόνο μια φορά στις τριάντα έξι φορές, κι αυτό δεν το εκλαμβάνουμε ως απόδειξη της ρύθμισης της πτώσης του ζαριού από κάποιο σχεδιασμό· αντίθετα, αν κάθε φορά λαμβάναμε εξάρες θα σκεπτόμασταν ότι υπάρχει κάποιο σχέδιο. Οι περισσότεροι νόμοι της φύσης είναι του αυτού ιδίου είδους. Είναι στατιστικές πιθανότητες τέτοιες όπως προκύπτουν από τους νόμους της τύχης· κι αυτό μας λέει πως όλη αυτή η ιστορία του φυσικού νόμου είναι πάρα πολύ λιγότερο εντυπωσιακή από ότι ήταν πριν. Εκτός από αυτό, που αναπαριστά την παρούσα κατάσταση της επιστήμης που μπορεί να αλλάξει αύριο, η όλη ιδέα

πως οι φυσικοί νόμοι απαιτούν κάποιον νομοθέτη είναι μια σύγχυση μεταξύ φυσικού κι ανθρώπινου νόμου. Οι ανθρώπινοι νόμοι αποδίδονται για να συμπεριφέρεσαι σύμφωνα με κάποιον τρόπο, στον οποίο τρόπο επιλέγεις να συμμορφωθείς ή δεν επιλέγεις να συμμορφωθείς· αλλά οι φυσικοί νόμοι είναι μια περιγραφή για το πως τα πράγματα συμπεριφέρονται στην πραγματικότητα, και, αφού δεν είναι τίποτα άλλο παρά η περιγραφή του πως πράγματι είναι, δεν μπορείς να επιχειρηματολογείς ότι κάποιος τους είπε να είναι έτσι, διότι ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι τους είπε, τότε είσαι αντιμέτωπος με την ερώτηση: Γιατί ο Θεός διέταξε μόνο αυτούς τους φυσικούς νόμους και όχι άλλους;

Αν υποστηρίξεις πως το έκανε απλά από την καλή του συμπεριφορά, και χωρίς κανέναν λόγο, τότε θα ανακαλύψεις ότι υπάρχει κάτι που δεν υπόκεινται στο νόμο και έτσι το τρένο του φυσικού νόμου διακόπτεται. Αν πεις, όπως λένε οι περισσότεροι θεολόγοι, ότι ο Θεός είχε κάποιο λόγο για τον οποίο διέταξε τους νόμους να είναι έτσι κι όχι αλλιώς -ο λόγος, φυσικά, είναι η κατασκευή του καλύτερου σύμπαντος, αν και δεν θα σκεφτόσουν ποτέ να το κοιτάξεις, αν υπήρχε κάποιος λόγος για τους νόμους που ο Θεός έδωσε, τότε ο Θεός ο ίδιος υπόκειται στον νόμο, και συνεπώς δεν κερδίζεις τίποτα εισάγοντας τον Θεό ως διαμεσολαβητή. Έχεις πράγματι έναν νόμο εκτός και προηγούμενο των θεϊκών εντολών, κι ο Θεός δεν εξυπηρετεί τους σκοπούς σου, αφού δεν είναι ο απώτατος νομοθέτης.

Εν συντομία, όλο αυτό το επιχείρημα του φυσικού νόμου δεν έχει καμιά δύναμη από όση είχε παλαιότερα. Ταξιδεύω στον χρόνο κατά την εξέταση αυτών των επιχειρημάτων. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται για την ύπαρξη του Θεού αλλάζουν το χαρακτήρα τους καθώς περνά ο χρόνος. Ήταν στην αρχή διαλεκτικά επιχειρήματα που ενσωμάτωναν ορισμένες καθοριστικές σοφιστείες. Καθώς ερχόμαστε στην εποχή μας γίνονται λιγότερο σεβαστά κι όλο και περισσότερο επηρεάζονται από μια ηθική ασάφεια.

Το επιχείρημα του σχεδίου

Το επόμενο βήμα μας φέρνει στο επιχείρημα του σχεδίου. Όλοι σας γνωρίζετε το επιχείρημα του σχεδίου: Καθετί στον κόσμο κατασκευάστηκε έτσι ώστε να μπορούμε να ζούμε στον κόσμο, κι αν ο κόσμος ήταν ελάχιστα διαφορετικός δεν θα μπορούσαμε να ζήσουμε σ' αυτόν. Αυτό είναι το επιχείρημα του σχεδίου. Μερικές φορές λαμβάνει μια παράξενη μορφή· για παράδειγμα, λέγεται πως οι λαγοί έχουν άσπρες ουρές, ώστε να είναι εύκολο να τους πυροβολήσεις. Δεν γνωρίζω πως θα αντιλαμβάνονταν αυτή την εφαρμογή οι λαγοί. Είναι ένα

επιχείρημα το οποίο εύκολα γίνεται παρωδία. Όλοι σας γνωρίζεται τη σημείωση του Βολτέρου, ότι η μύτη σχεδιάστηκε έτσι ώστε να ταιριάζει στα θεάματα. Αυτή η μορφή της παρωδίας δεν είναι τόσο επιτυχημένη όπως ήταν το δέκατο όγδοο αιώνα, εξαιτίας τού ότι από την εποχή του Δαρβίνου καταλαβαίνουμε πολύ καλύτερα γιατί τα ζωντανά πλάσματα προσαρμόστηκαν στο περιβάλλον τους. Δεν είναι το ότι το περιβάλλον κατασκευάστηκε ώστε να είναι κατάλληλο γι' αυτά, κι αυτή είναι η βάση της προσαρμογής. Δεν υπάρχει απόδειξη του σχεδιασμού.

Όταν εξετάζεις αυτό το επιχείρημα του σχεδίου, είναι πολύ εκπληκτικό το ότι οι άνθρωποι μπορούν να πιστεύουν πως αυτός ο κόσμος, με όλα τα πράγματα μέσα του, με όλα τα ελαττώματά του, πρέπει να είναι το καλύτερο που ο παντοδύναμος κι ο παντογνώστης ήταν ικανός να κατασκευάσει σε εκατομμύρια χρόνια. Πραγματικά δεν μπορώ να το πιστέψω. Πιστεύεις ότι, αν σου δίνονταν παντοδυναμία και παντογνωσία κι εκατομμύρια έτη στα οποία θα τελειοποιούσες τον κόσμο, εσύ δεν θα κατασκεύαζες τίποτα περισσότερο από Κου Κλουξ Κλαν, τους φασίστες και τον κ. Ουίνστον Τσόρτσιλ; Πραγματικά δεν είμαι τόσο εντυπωσιασμένος με τους ανθρώπους που λένε: «Κοίταξέ με· είμαι ένα τόσο τέλειο προϊόν που πρέπει να υπάρχει κάποιο σχέδιο στο σύμπαν.» Δεν είμαι τόσο πολύ εντυπωσιασμένος από την λάμψη αυτών των ανθρώπων. Επιπλέον, αν δεχθείς τους νόμους της επιστήμης, θα πρέπει να υποθέσεις ότι η ανθρώπινη ζωή κι η ζωή γενικά σ' αυτόν τον πλανήτη θα τερματίσει κάποτε· είναι σαν μια σαπουνόφουσκα· είναι ένα στάδιο στην παρακμή του ηλιακού συστήματος· σε ένα στάδιο της παρακμής θα υπάρχει εκείνη η κατάσταση συνθηκών και θερμοκρασίας κ.ο.κ. που είναι ιδανικές για το πρωτόπλασμα και που υπάρχει ζωή για ένα μικρό διάστημα στην ζωή ολόκερου του ηλιακού συστήματος. Βλέπεις στο φεγγάρι το είδος των πραγμάτων στα οποία η γη τείνει -κάτι νεκρό, κρύο αι άνευ ζωής.

Μου λένε ότι αυτή η άποψη των πραγμάτων είναι μελαγχολική κι οι άνθρωποι μερικές φορές λένε πως αν πίστευαν σε κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσαν να συνεχίζουν να ζουν. Μην το πιστεύετε· είναι όλα ανοησίες. Κανένας στην πραγματικότητα δεν ανησυχεί πολύ για το τι πρόκειται να γίνει εκατομμύρια χρόνια μετά από τώρα. Ακόμη κι όταν νομίζουν ότι ανησυχούν πολύ γι' αυτό, στην πραγματικότητα εξαπατούν τους εαυτούς τους. Ανησυχούν για κάτι πολύ περισσότερο εγκόσμιο όπως για μια δυσπεψία· αλλά στην πραγματικότητα κανείς δεν γίνεται δυστυχής από τη σκέψη ότι κάτι πρόκειται να γίνει σ' αυτόν τον κόσμο, εκατομμύρια χρόνια μετά. Γι' αυτό, αν κι είναι μια διαδικασία σκοτεινής οπτικής να υποθέσει κανείς ότι η ζωή θα εκλείψει -τουλάχιστον υποθέτω ότι

μπορούμε να το πούμε, αν και μερικές φορές όταν ατενίζω τα πράγματα που κάνουν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της ζωής τους, το θεωρώ ως παρηγοριά- δεν είναι τόσο ώστε να καταστεί η ζωή ελεεινή. Απλά και μόνο σε κάνεις να στρέφεις την προσοχή σου σε άλλα πράγματα.

Τα ηθικά επιχειρήματα για την θεότητα

Τώρα πάμε ένα στάδιο μακρύτερα· σε εκείνο που θα αποκαλούσα διανοητικό κατήφορο που οι θεϊστές έκαναν στα επιχειρήματά τους και φτάνουμε σε αυτά που ονομάζονται ηθικά επιχειρήματα για την ύπαρξη του Θεού. Όλοι σας γνωρίζετε, φυσικά, ότι υπήρχαν στις παλαιές ημέρες τρία επιχειρήματα για την ύπαρξη του Θεού, τα οποία όλα αναφέρθηκαν από τον Εμμανουήλ Καντ στην «Κριτική της αγνής λογικής»· και μόλις εξέθεσε αυτά τα επιχειρήματα ανακάλυψε ακόμη ένα· ένα ηθικό επιχείρημα κι αυτό σχεδόν τον έπεισε. Ήταν σαν πολλούς ανθρώπους· στα ζητήματα λογικής ήταν σκεπτικιστής, αλλά στα ζητήματα της ηθικής πίστευε απεριόριστα στα γνωμικά που εμποτίστηκε στα γόνατα της μητέρας του. Αυτό δείχνει αυτό που οι ψυχαναλυτές τόσο πολύ επισημαίνουν -στα απεριόριστα προπύργια που οι αρχικές μας σχέσεις έχουν σε εκείνες τις επόμενες.

Ο Καντ, όπως είπα, ανακάλυψε ένα καινούργιο ηθικό επιχείρημα για την ύπαρξη του Θεού και στις διάφορες μορφές ήταν εξαιρετικά δημοφιλές κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Μια μορφή λέει πως δεν θα υπήρχε λάθος ή σωστό αν ο Θεός δεν υπήρχε. Προς στιγμή δεν ενδιαφέρομαι για το αν υπάρχει μια διαφορά μεταξύ σωστού και λάθους, ή αν δεν υπάρχει καν· αυτή είναι ακόμη μια ερώτηση. Το σημείο που με ενδιαφέρει είναι, αν είσαι αρκετά σίγουρος ότι υπάρχει μια διαφορά μεταξύ σωστού και λάθους, γιατί τότε βρίσκεσαι σ' αυτή την κατάσταση: Εξαρτάται αυτό από τα διατάγματα του Θεού ή όχι; Αν εξαρτάται από τις διατάξεις του Θεού, τότε για τον Θεό τον ίδιο δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ σωστού και λάθους και δεν είναι λοιπόν μια σημαντική αναφορά να λέγεται πως ο Θεός είναι καλός. Αν πρόκειται να πεις, όπως κάνουν οι θεολόγοι, ότι ο Θεός είναι καλός, θα πρέπει μετά να πεις ότι το ορθό και το λάθος έχουν κάποιο νόημα που είναι ανεξάρτητο από τα διατάγματα του Θεού, επειδή τα διατάγματα του Θεού είναι καλά κι όχι κακά, ανεξάρτητα από το απλό γεγονός ότι αυτός τα έφτιαξε. Αν πρόκειται να παραδεχθείς αυτό, τότε πρέπει να πεις ότι όχι μόνο δια μέσω του Θεού το σωστό και το λάθος υπάρχουν, αλλά το ότι είναι στην ύπαρξή τους λογικά πριν του Θεού. Θα μπορούσες, φυσικά, αν σου αρέσει, να πεις ότι υπήρχε μια ανώτερη θεότητα που έδινε οδηγίες στο Θεό που κατασκεύασε αυτό τον κόσμο ή θα μπορούσες να ακολουθήσεις τη γραμμή που μερικοί αγνωστικιστές

ακολουθήσαν -μια γραμμή την οποία συχνά θεωρούσα εύλογη- ότι στην πραγματικότητα αυτός ο κόσμος που γνωρίζουμε κατασκευάστηκε από τον Διάβολο κάποια στιγμή που ο Θεός δεν κοιτούσε. Υπάρχουν πολλά καλά να λεχθούν γι' αυτή και δεν με ενδιαφέρει να την απορρίψω.

Η αποκατάσταση της δικαιοσύνης

Υπάρχει ακόμη μια πολύ παράξενη μορφή ηθικού επιχειρήματος, που είναι η εξής: Λένε πως, η ύπαρξη του Θεού χρειάζεται για να έρθει η δικαιοσύνη στον κόσμο. Στην μεριά του σύμπαντος που γνωρίζουμε υπάρχει μεγάλη αδικία, και συχνά ο καλός υποφέρει, και συχνά ο κακός προοδεύει, και κανείς δύσκολα γνωρίζει ποιο από τα δύο είναι το πιο ενοχλητικό· αλλά αν πρόκειται να έχεις δικαιοσύνη στον κόσμο στο σύνολο θα πρέπει να υποθέσεις ότι μια μελλοντική ζωή θα αποκαταστήσει την ισορροπία της ζωής εδώ στη γη κι έτσι όλοι λένε πως πρέπει να υπάρχει ένας Θεός, κι ότι πρέπει να υπάρχει Παράδεισος και Κόλαση ώστε στο τέλος να υπάρξει δικαιοσύνη.

Αυτό είναι ένα πολύ παράξενο επιχείρημα. Αν κοίταζες το ζήτημα από μια επιστημονική άποψη, θα έλεγες: «Ούτως ή άλλως, γνωρίζω μόνο αυτόν τον κόσμο. Δεν ξέρω για το υπόλοιπο σύμπαν, αλλά μέχρι τώρα, όσο μπορεί κανείς να υποστηρίζει όλες τις πιθανότητες, ένας θα μπορούσε να πει ότι πιθανώς αυτός ο κόσμος είναι ένα καλό παράδειγμα· κι αν υπάρχει αδικία εδώ τότε υπάρχουν οιωνοί πως θα υπάρχει κι αδικία κι αλλού επίσης». Ας υποθέσουμε ότι έχεις ένα καφάσι με πορτοκάλια που είναι ανοικτό κι ανακαλύπτεις όλα τα πορτοκάλια της πάνω σειράς σάπια, δεν θα επιχειρηματολογούσες: «Η κάτω σειρά πρέπει να είναι γερή, για να αποκατασταθεί η ισορροπία». Θα έλεγες: «Πιθανώς όλα τα πορτοκάλια είναι σάπια»· κι αυτό είναι πράγματι ότι ένας επιστήμονας θα επιχειρηματολογούσε γύρω από το σύμπαν. Θα έλεγε: «Εδώ σ' αυτό τον κόσμο βρίσκουμε μια μεγάλη αδικία κι άρα υπάρχει ένας λόγος να υποθέσουμε ότι το δίκαιο δεν κυβερνά τον κόσμο· επομένως αυτό συνιστά ένα ηθικό επιχείρημα ενάντια στον Θεό κι όχι υπέρ του».

Φυσικά, γνωρίζω πως τα είδη των πνευματικών επιχειρημάτων για τα οποία σας συζητώ δεν είναι πράγματι ότι πείθει τον κόσμο. Αυτό που πείθει τον κόσμο να πιστεύει στον Θεό, δεν είναι κάποιο πνευματικό επιχείρημα εξ άλλου. Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν στον Θεό εξαιτίας του ότι το διδάχτηκαν από την παιδική ηλικία, κι αυτός είναι ο κύριος λόγος. Μετά σκέφτομαι ότι ο επόμενος πιο δυνατός λόγος είναι η επιθυμία για ασφάλεια, ένα είδος συναισθήματος όπου ένας μεγάλος αδελφός υπάρχει για να σε φροντίζει. Αυτό παίζει ένα βαθύ μέρος

επηρεάζοντας τους ανθρώπους να πιστέψουν στον Θεό.

Ο χαρακτήρας τού Ιησού

Θέλω τώρα να πω, λίγες λέξεις γύρω από ένα θέμα που νομίζω συχνά που δεν νομίζω ότι έχει αρκετά ικανοποιητικά αντιμετωπισθεί από τους ορθολογιστές κι αυτό είναι το ερώτημα για το αν ο Χριστός ήταν ο καλύτερος κι ο σοφότερος των ανδρών. Συχνά θεωρείται δεδομένο ότι όλοι πρέπει να συμφωνούμε ότι έτσι έχουν τα πράγματα. Εγώ δεν συμφωνώ. Νομίζω ότι υπάρχουν ένα σωρό ζητήματα με τα οποία συμφωνώ με τον Χριστό περισσότερο από τους επαγγελματίες χριστιανούς. Δεν ξέρω αν θα μπορούσα να συμφωνήσω με τον Χριστό σε όλα, αλλά θα μπορούσα να συμφωνήσω μαζί του, πολύ περισσότερο από ότι οι περισσότεροι επαγγελματίες χριστιανοί μπορούν. Θα θυμάστε ότι είπε: *«39 ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ’ ὅστις σε ῥαπίζει εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην.»* (Κατά Ματθαῖον, κεφ. Ε΄). Αυτή δεν είναι μια νέα παραίνεση ή ένας νέος κανόνας. Χρησιμοποιήθηκε από το Λάο Τσε και τον Βούδα περίπου 500 ή 600 χρόνια πριν τον Χριστό, αλλά δεν είναι ένας κανόνας που στην πραγματικότητα οι χριστιανοί αποδέχονται. Δεν έχω καμία αμφιβολία ότι ο παρών πρωθυπουργός, για παράδειγμα, είναι ένας πολύ σοβαρός χριστιανός, αλλά δεν θα συμβούλευα κανέναν να πάει και να τον χαστουκίσει στο μάγουλο. Σκέφτομαι ότι ίσως βρίσκετε αυτό το κείμενο να εννοείται με ένα συμβολικό νόημα.

Μετά υπάρχει ένα άλλο σημείο το οποίο θεωρώ εξαιρετικό. Θυμάστε πως ο Χριστός είπε, *«37 Καὶ μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε.»* (Κατά Λουκά, κεφ. Στ΄). Αυτός ο κανόνας δεν νομίζω ότι ήταν δημοφιλής στα δικαστήρια των χριστιανικών χωρών. Γνώρισα στην εποχή μου αρκετούς δικαστές που ήταν πολύ σοβαροί χριστιανοί και κανείς εξ αυτών δεν ένιωσε να κάνει κάτι αντίθετο με τις χριστιανικές αρχές. Έπειτα ο Χριστός είπε, *«30 παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει»* (Κατά Λουκά, κεφ. Στ΄). Αυτός είναι ένας πολύ καλός κανόνας. Ο πρόεδρος σάς υπενθύμισε ότι δεν είμαστε εδώ για να συζητήσουμε για πολιτική, αλλά δεν μπορώ να μην παρατηρήσω ότι οι τελευταίες γενικές εκλογές κρίθηκαν από το πόσο επιθυμητό ήταν το να *«ἀπαιτεῖς τὰ σὰ τοῦ αἵροντος»*, ώστε κανείς να μπορεί να υποθέσει, ότι οι φιλελεύθεροι κι οι συντηρητικοί αυτής της χώρας αποτελούνται από ανθρώπους που δεν συμφωνούν με τη διδασκαλία του Χριστού, διότι βεβαίως απομακρύνθηκαν με έμφαση σ’ αυτή την περίπτωση.

Έπειτα υπάρχει ακόμη μια εντολή του Χριστού που νομίζω έχει πολύ ενδιαφέρον, μα δε νομίζω ότι είναι πολύ δημοφιλείς ανάμεσα στους χριστιανούς φίλους. Λέει:

«21 ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς...» (Κατὰ Ματθαῖον, κεφ. 19'). Αυτή είναι μια εξαιρετική εντολή, αλλά, όπως είπα, δεν εφαρμόζεται αρκετά. Όλα αυτά είναι, νομίζω, καλά γνωμικά, αν κι είναι λίγο δύσκολο να ζήσεις σύμφωνα με αυτά. Δεν επαγγέλλομαι ότι θα ζούσα εγώ σύμφωνα με αυτά· αλλά, εξάλλου, δεν είμαι εγώ αυτός που θα 'πρεπε να τα εφαρμόσει, ενώ δεν είναι ακριβώς το ίδιο για έναν χριστιανό.

Λάθη στην διδασκαλία τού Ιησού

Αποδίδοντας τον έπαινο σ' αυτά τα γνωμικά, έρχομαι σε ορισμένα σημεία στα οποία δεν πιστεύω ότι κάποιος μπορεί να αποδώσει τη μέγιστη σοφία ή τη μέγιστη καλοσύνη στον Χριστό όπως αυτή περιγράφεται στα Ευαγγέλια· κι εδώ θα μπορούσα να πω ότι δεν ανησυχεί για το ιστορικό ερώτημα. Ιστορικά, είναι αρκετά αμφίβολο αν ο Χριστός υπήρξε πράγματι, κι αν υπήρξε δεν γνωρίζουμε τίποτα γι' αυτόν, προς τούτο δεν με απασχολεί το ιστορικό ερώτημα, που είναι πολύ δύσκολο. Με ενδιαφέρει ο Χριστός όπως εμφανίζεται στα Ευαγγέλια, λαμβάνοντας την ευαγγελική περιγραφή ως αυτή έχει κι εδώ κάποιος βρίσκει ορισμένα πράγματα τα οποία δεν φαίνονται πολύ σοφά. Κατ' αρχής, αναμφίβολα νόμιζε ότι η Δευτέρα Παρουσία του θα ελάμβανε χώρα σε σύννεφα δόξας προτού τον θάνατο των ανθρώπων που ζούσαν στην εποχή του. Υπάρχουν μια σειρά από κείμενα που το αποδεικνύουν αυτό. Λέει για παράδειγμα: «ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.» (Ματθαῖος, κεφ. 1')· κι υπάρχουν αρκετά σημεία όπου είναι ξεκάθαρο ότι πίστευε ότι η Δευτέρα Παρουσία του θα συνέβαινε ενώ ορισμένοι από τους τότε ζώντες δεν θα είχαν πεθάνει. Αυτή ήταν η πίστη των πρώτων του μαθητῶν κι ήταν η βάση της ηθικής του διδασκαλίας. Όταν είπε, «34 Μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον» (Ματθαῖος, Στ'), κι άλλα τέτοια, αυτό συνέβαινε διότι πίστευε ότι η Δευτέρα Παρουσία θα έρχονταν πολύ γρήγορα, κι όλες οι συνηθισμένες ασχολίες δεν είχαν σημασία. Έχω, στη πραγματικότητα, γνωρίσει κάποιους χριστιανούς που πίστευαν ότι η Δευτέρα Παρουσία ήταν επικείμενη. Γνώριζα έναν άνθρωπο που τρόμαζε το εκκλησίασμά του τραγικά λέγοντας του ότι η Δευτέρα Παρουσία ήταν πράγματι επικείμενη, αλλά που παρηγορήθηκε (σ.σ.: το εκκλησίασμα) όταν ανακάλυψε πως αυτός φύτευε δένδρα στο κήπο του. Οι πρώτοι χριστιανοί πραγματικά πίστευαν σ' αυτήν κι απείχαν από τέτοια πράγματα, όπως το φύτεμα των δένδρων στους κήπους τους, γιατί αποδέχθηκαν από τον Χριστό, την πίστη πως η Δευτέρα Παρουσία ήταν επικείμενη. Από αυτή την άποψη δεν ήταν τόσο ξεκάθαρα σοφός όπως ήταν άλλοι άνθρωποι, και βεβαίως δεν ήταν άνθρωπος ασύγκριτης σοφίας.

Το ηθικό πρόβλημα

Μετά καταλήγεις σε ερωτήσεις περί ηθικής. Υπάρχει ένα πολύ σοβαρό μειονέκτημα στο μυαλό μου για τον ηθικό χαρακτήρα του Ιησού κι αυτό ήταν ότι πίστευε στην Κόλαση. Δεν νιώθω ο ίδιος πως οποιοδήποτε πρόσωπο που είναι βαθιά ανθρώπινο μπορεί να πιστεύει στην ατέρμονη τιμωρία. Ο Χριστός σίγουρα όπως περιγράφεται στα Ευαγγέλια πίστευε στην αιώνια τιμωρία κι κάποιος βρίσκει επανειλημμένα μια εκδικητική μανία ενάντια σε εκείνους τους ανθρώπους που δεν άκουγαν το κήρυγμά του -μια συμπεριφορά που δεν είναι ασυνήθιστη στους ιερείς, αλλά που μειώνει την υπέρτατη υπεροχή. Για παράδειγμα δεν βρίσκεις αυτή τη συμπεριφορά στον Σωκράτη. Τον βρίσκεις αρκετά ήπιο κι ευγενικό προς τους ανθρώπους που δεν τον άκουγαν· κι είναι, για το μυαλό μου, πολύ πιο άξιο για έναν σοφό να ακολουθήσει εκείνη τη γραμμή παρά τη γραμμή της αγανάκτησης. Πιθανόν όλοι θα θυμάστε αυτά που ο Σωκράτης έλεγε καθώς πέθαινε και για αυτά που γενικότερα έλεγε στους ανθρώπους που δεν συμφωνούσαν μαζί του.

Θα δείτε τον Χριστό στα Ευαγγέλια να λέγει «Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;» (Ματθαίος, κεφ. Γ΄ 7). Αυτό λέγονταν σε εκείνους που δεν άρεσε το κήρυγμα του. Δεν είναι, κατά την άποψή μου, ο καταλληλότερος τόνος κι υπάρχουν πολλά τέτοια γύρω από την Κόλαση. Υπάρχει, φυσικά, το γνωστό κείμενο για το Άγιο Πνεύμα: «29 ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως» (Κατά Μάρκον, κεφ. Γ΄). Αυτό το κείμενο προκάλεσε μια απερίγραπτη δυστυχία στον κόσμο, για όλους εκείνους τους ανθρώπους που έπραξαν την αμαρτία κατά του Αγίου Πνεύματος και που νόμιζαν ότι δεν θα τους συγχωρηθεί ούτε στον παρόντα ούτε στον επόμενο αιώνα. Πραγματικά δεν νομίζω ότι ένας άνθρωπος με έναν ορθό βαθμό καλοσύνης στη φύση του, θα μπορούσε να βάλει τέτοιου είδους φοβίες και τρόμους στον κόσμο.

Μετά λέει ο Χριστός: «41 ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, 42 καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.» (Κατά Ματθαίος, κεφ. Ιγ΄)· και συνεχίζει για τον κλαυθμό και τον τριγμό των οδόντων. Συνεχίζει στο ένα εδάφιο μετά στο άλλο κι είναι πρόδηλο στον αναγνώστη ότι υπάρχει ενός είδους ευχαρίστηση στην ενατένιση του κλαυθμού και του τριγμού των οδόντων, ειδάλλως δε θα επαναλαμβάνονταν τόσο συχνά. Έπειτα όλοι σας, φυσικά, θα θυμάστε για τα

πρόβατα και τα κατσίκια· πως στην Δευτέρα Παρουσία θα μοιράσει τα πρόβατα από τα κατσίκια και θα πει στα κατσίκια: «πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον» (Ματθαίος, κεφ. Κε'). Συνεχίζει «46 καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον». Μετά ξαναλέει «43 καὶ ἐὰν σκανδαλίζῃ σε ἡ χεὶρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν· καλὸν σοὶ ἐστὶ κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, 44 ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.». Το επαναλαμβάνει ξανά και ξανά επίσης. Πρέπει να πω ότι πιστεύω ότι όλο αυτό το δόγμα, της Κόλασης ως τιμωρία για την αμαρτία, είναι ένα απάνθρωπο δόγμα. Είναι ένα δόγμα που έφερε απανθρωπιά στον κόσμο κι έδωσε στον κόσμο γενιές από απάνθρωπα βασανιστήρια· κι ο Χριστός των Ευαγγελίων, αν τον λάβεις όπως τα χρονικά τον εξιστορούν, πρέπει βεβαίως να θεωρηθεί μερικά υπεύθυνος γι' αυτό.

Υπάρχουν άλλα πράγματα μικρότερης σημασίας. Υπάρχει το παράδειγμα των γουρουνιών των Γαδαρηνών, όπου δεν ήταν τόσο καλός προς τα γουρούνια βάζοντας τους δαίμονες μέσα τους και κάνοντάς τα να τρέξουν κάτω στον λόφο και μέσα στη θάλασσα. Πρέπει να θυμηθείτε πως ήταν παντοδύναμος και πως μπορούσε να διώξει απλώς τα δαιμόνια· αλλά διάλεξε να τα στείλει μέσα στα γουρούνια. Μετά υπάρχει η παράξενη ιστορία με τη συκιά που πάντοτε με μπερδευε. Θα θυμάστε τι έγινε με τη συκιά. «12 Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας ἐπεΐνασε· 13 καὶ ἰδὼν συκὴν ἀπὸ μακρόθεν ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν εἰ ἅρα τι εὐρήσει ἐν αὐτῇ· καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτήν οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. 14 καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῇ· Μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μηδεὶς καρπὸν φάγοι.» και του είπε ο Πέτρος: «Ραββί, ἴδε ἡ συκὴ ἦν κατηράσω ἐξήρანται». Αυτή είναι μια πολύ παράξενη ιστορία γιατί δεν ήταν η κατάλληλη περίοδος του έτους για σύκα και στην πραγματικότητα δεν θα μπορούσες να κατηγορήσεις το δέντρο. Δεν νιώθω πως είτε από μεριάς σοφίας είτε από μεριάς αρετής ο Χριστός στέκεται τόσο ψηλά όσο μερικοί άλλοι άνθρωποι γνωστοί από την Ιστορία. Πιστεύω πως πρέπει να βάλω τον Βούδα και τον Σωκράτη πάνω από αυτόν, υπό από αυτές τις απόψεις.

Ο συναισθηματικός παράγοντας

Όπως είπα προηγουμένως, δεν νομίζω ότι ο πραγματικός λόγος που ο κόσμος δέχεται τη θρησκεία δεν έχει να κάνει με την επιχειρηματολογία. Αποδέχεται τη θρησκεία συναισθηματικά. Συχνά λέγεται πως είναι ένα πολύ κακό πράγμα η επίθεση κατά της θρησκείας, επειδή η θρησκεία κάνει τους ανθρώπους ενάρετους. Έτσι μου λένε· δεν το παρατήρησα. Γνωρίζετε, φυσικά, την παρωδία αυτού του

επιχειρήματος στο βιβλίο του Σαμουήλ Μπάτλερ, «Erewhom Revisited». Θα θυμάστε ότι στο «Erewhom» υπάρχει κάποιος Χίγκς που φτάνει σε μια απόμακρη χώρα, και μετά από κάποιο διάστημα παραμονής του εκεί το σκάει μ' ένα αερόστατο. Μετά από 20 χρόνια επιστρέφει σ' εκείνη τη χώρα και βρίσκει μια νέα θρησκεία, όπου αυτός λατρεύεται υπό το όνομα του «Υιού του Ηλίου»· κι όπου λέγονταν ότι αναλήφθηκε στους ουρανούς. Μαθαίνει ότι η εορτή της Ανάληψης είναι προ των θυρών κι ακούει τους καθηγητές Χάνκι και Πάνκι να λένε πως δεν είδαν ποτέ τον Χίγκς κι ελπίζουν αυτό να μη συμβεί ποτέ· αλλά αυτοί είναι οι ανώτατοι ιερείς της θρησκείας του Υιού του Ηλίου. Είναι πολύ αγανακτισμένος, κατευθύνεται προς αυτούς και λέει: *«Θα εκθέσω όλη αυτή την απάτη και θα πω στους ανθρώπους του “Erewhom” ότι εγώ είμαι μόνο, ο άνθρωπος Χίγκς, που πήγα ψηλά με αερόστατο»*. Του απάντησαν: *«Πρέπει να μην το κάνεις γιατί όλη η ηθική αυτής της χώρας είναι συνδεδεμένη με αυτό τον μύθο κι αν μάθουν ότι δεν αναλήφθηκες στους ουρανούς θα γίνουν όλοι τους μοχθηροί»*· έτσι πείσθηκε με αυτό κι έφυγε ήσυχα.

Αυτή είναι η ιδέα -ότι όλοι μας θα γίνουμε μοχθηροί αν δεν κρατηθούμε εις τη χριστιανική θρησκεία. Εμένα μου φαίνεται πως οι άνθρωποι που έμειναν σ' αυτή ήταν κατά την πλειοψηφία τους εξαιρετικά μοχθηροί. Βλέπετε, αυτό το παράξενο γεγονός, του όσο περισσότερο έντονη ήταν η θρησκεία σε μια περίοδο κι όσο βαθύτερο το δογματικό πιστεύω, τόσο περισσότερη ήταν η απανθρωπιά και τόσο χειρότερη η κατάσταση των πραγμάτων. Στην λεγόμενη εποχή της πίστης, όταν οι άνθρωποι πραγματικά πίστευαν τη χριστιανική θρησκεία σε όλα της την πληρότητα, εκεί ήταν η Ιερά Εξέταση με όλα της τα βασανιστήρια· εκεί ήταν εκατομμύρια άτυχες γυναίκες που κάηκαν ως μάγισσες· κι εκεί βρίσκονταν κάθε είδος απανθρωπιάς που εφαρμόσθηκε σε κάθε είδος ανθρώπου στο όνομα της θρησκείας.

Βρίσκεις καθώς κοιτάς τον κόσμο τριγύρω, ότι κάθε μικρή πρόοδο στα ανθρώπινα συναισθήματα, κάθε πρόοδος στην εγκληματική νομοθεσία, κάθε βήμα προς την μείωση του πολέμου, κάθε βήμα προς την καλύτερη συμπεριφορά προς τους έγχρωμους ή κάθε μετριασμός της δουλείας, κάθε ηθική πρόοδος που πραγματοποιήθηκε στον κόσμο, εναντιώθηκε από τις οργανωμένες εκκλησίες του κόσμου. Το λέγω αρκετά σκόπιμα ότι η χριστιανική θρησκεία, όπως είναι οργανωμένη στις εκκλησίες της, υπήρξε κι ακόμη είναι ο κύριος εχθρός στην ηθική πρόοδο του κόσμου.

Πως οι εκκλησίες καθυστέρησαν την πρόοδο

Ίσως να νομίζετε ότι υπερβάλλω όταν λέω πως οι εκκλησίες καθυστέρησαν την πρόοδο κι εξακολουθούν να το κάνουν, αλλά δεν υπερβάλλω. Πάρτε ένα παράδειγμα. Θα με υποστηρίξετε αν το αναφέρω. Δεν είναι ένα ευχάριστο γεγονός αλλά οι εκκλησίες επιβάλλουν σε κάποιον να αναφέρει γεγονότα που δεν είναι ευχάριστα. Ας υποθέσουμε ότι σε αυτόν τον κόσμο που ζούμε σήμερα, ένα άπειρο κορίτσι παντρεύεται ένα συφιλιδικό άνδρα, σ' αυτή την περίπτωση η Καθολική Εκκλησία λέγει: *«Αυτό είναι ένα αδιάλυτο μυστήριο. Πρέπει να μείνετε μαζί για όλη σας τη ζωή»* και κανένα είδους βήμα δεν πρέπει να γίνει από εκείνη τη γυναίκα για να προστατευτεί από τη γέννηση ενός συφιλιδικού παιδιού. Αυτό είναι όσα λέει η Καθολική Εκκλησία. Κι υποστηρίζω ότι είναι σατανική απανθρωπιά και κανενός οι φυσικές συμπόνιες που δεν έχουν διαστρεβλωθεί από το δόγμα, ή εκείνοι που η ηθική φύση τους δεν είναι πλήρως νεκρή σε όλα τα είδη πόνου, μπορεί να υποστηρίξει ότι είναι σωστό και κατάλληλο να παραμείνει εκείνη η κατάσταση ως έχει. Αυτό είναι μόνο ένα παράδειγμα. Υπάρχουν πολλά πράγματα αυτή τη στιγμή όπου η Εκκλησία, με το πείσμα της να καλεί τις δικές της επιλογές ηθική, επιφέρει πάνω σε όλα τα είδη ανθρώπων άδικη και μη απαραίτητη δυστυχία. Και φυσικά, όπως γνωρίζουμε, είναι σε ένα μεγάλο μέρος αντίπαλος στην πρόοδο και στην καλυτέρευση όλων εκείνων των οδών που μειώνουν τη δυστυχία στον κόσμο, επειδή διάλεξε να βαπτίσει ως ηθική ένα σχετικά στενό σύνολο κανόνων συμπεριφοράς, που δεν έχουν καμία σχέση με την ανθρώπινη ευτυχία· κι όταν λες εκείνο ή το άλλο πρέπει να γίνουν γιατί κάνει τους ανθρώπους ευτυχισμένους, νομίζουν πως δεν έχει καμία σχέση με τα πράγματα. Τί σχέση έχει η ανθρώπινη ευτυχία με την ηθική; Ο σκοπός της ηθικής δεν είναι να κάνει τους ανθρώπους ευτυχισμένους.

Ο φόβος, θεμέλιο της θρησκείας

Η θρησκεία στηρίζεται, πιστεύω, πρωταρχικά και κυρίως στον φόβο. Είναι κατά μέρος ο φόβος για το άγνωστο και μερικά, όπως έχω πει, η ευχή να νιώθει κανείς ότι έχει ένα είδος μεγαλύτερου αδελφού που του συμπαραστέκεται σε όλα τα προβλήματα και τις δυσκολίες. Ο φόβος είναι η βάση όλου του πράγματος -φόβος για το μυστήριο, φόβος για την ήττα, φόβος για τον θάνατο. Ο φόβος είναι ο συγγενής της απανθρωπιάς, και γι' αυτό δεν είναι θαύμα που η απανθρωπιά κι η θρησκεία πάνε χέρι χέρι. Είναι γιατί ο φόβος είναι η βάση και για τα δύο αυτά πράγματα. Σε αυτόν τον κόσμο μπορούμε τώρα να αρχίσουμε λιγάκι να καταλαβαίνουμε τα πράγματα και λίγο να τα ελέγχουμε με τη βοήθεια της επιστήμης, που εκβίασε το δρόμο της βήμα βήμα κατά της χριστιανικής θρησκείας, ενάντια στις εκκλησίες κι ενάντια στην αντίθεση όλων των παλαιών

παραινέσεων. Η επιστήμη μπορεί να μας βοηθήσει να ξεπεράσουμε αυτό το δειλό φόβο μέσα στον οποίο ο άνθρωπος έζησε για τόσες γενιές. Η επιστήμη μπορεί να μας διδάξει, και νομίζω πως κι οι καρδιές μπορούν να μας διδάξουν να μη ψάχνουμε γύρω μας για φανταστικά στηρίγματα, να μην εφευρίσκουμε εξωγήινους στους ουρανούς, αλλά αντίθετα να κοιτάξουμε τις δικές μας προσπάθειες εδώ κάτω και να φτιάξουμε αυτόν τον κόσμο κατάλληλο να μένουμε ενάντια στο είδος του κόσμου που οι εκκλησίες σε όλους τους αιώνες έφτιαξαν.

Τι πρέπει να κάνουμε

Θέλουμε να σταθούμε πάνω στα δικά μας πόδια και να δούμε δίκαια και τετράγωνα τον κόσμο -τα καλά του, τα κακά του, τις ομορφιές του και τις ασχήμιες του· να δούμε τον κόσμο όπως είναι και να μην το φοβόμαστε. Να κατακτήσουμε τον κόσμο με την λογική κι όχι απλώς επειδή σκλαβωθήκαμε υποδουλωμένοι στον τρόπο που έρχεται από αυτόν. Η όλη σύλληψη του Θεού είναι μια ιδέα που προέρχεται από τις αρχαίες ανατολικές δεσποτείες. Είναι μια ιδέα εντελώς ανάξια του ελεύθερου ανθρώπου. Σαν ακούς στην Εκκλησία ανθρώπους να εξευτελίζουν τους εαυτούς τους και να λένε ότι είναι δυστυχείς αμαρτωλοί, κι όλα τα υπόλοιπα, μοιάζει άξιο περιφρονήσεως κι ανάξιο της αυτοεκτίμησης ανθρωπίνων πλασμάτων. Πρέπει να σταθούμε και να δούμε τον κόσμο ειλικρινά στο πρόσωπο. Πρέπει να κάνουμε ότι καλύτερο μπορούμε για τον κόσμο, κι αν δεν είναι τόσο καλό όσο ελπίζουμε, όπως και να έχει θα εξακολουθεί να είναι καλύτερος από ότι όλοι οι άλλοι έπραξαν όλες τις άλλες εποχές. Ένας καλός κόσμος χρειάζεται γνώση, καλοσύνη και κουράγιο· δεν χρειάζεται λαχτάρα μετάνοιας για το παρελθόν ή τα δεσμά της ελεύθερης λογικής από τα λόγια που εκστομίστηκαν πολύ παλιά από αμόρφωτους ανθρώπους. Χρειάζεται μια άφοβη προοπτική και μια ελεύθερη νοημοσύνη. Χρειάζεται ελπίδα για το μέλλον, χωρίς να κοιτάμε πίσω σε ένα παρελθόν που έχει πεθάνει, ότι εμπιστευόμαστε θα προσπεραστεί από το μέλλον που η νοημοσύνη μας μπορεί να δημιουργήσει.